

KOJOJ KNJIŽEVNOJ VRSTI PRIPADAJU *DOBRI NAUCI* ?

Bratislav Lučin

Odulja hrvatska pjesma *Dobri nauci*, u 866 dvostruko srokovanih dvanaesteraca bez prijenosne rime, najdulje je Marulićevo hrvatsko djelo u stihovima nakon *Judite*: epilij *Suzana* ima 780 stihova, *Svarh muke Isukarstove* 676, *Stumačenje Kata* 592 itd. U starijoj je literaturi o Maruliću pjesma ostala bez detaljnije generičke oznake, dok je u novije vrijeme označena kao moralno-didaktična poema.¹ Moralnodidaktični njezin karakter neupitan je, pri čemu se može zamijetiti znatna sličnost s onom vrstom didaktične poezije kakva se pojavila još u talijanskom *Duecentu*.²

Generičke oznake poeme prilično su široke i neodređene: po Solarovu opisu posrijedi je stihovana vrsta kraća od epa (ili epske pjesme), u kojoj se isprepleću elementi epske i lirске poezije, tj. epska fabularnost i fabularno nizanje pripovjednih jedinica s neposredno lirskim izricanjem i asocijativnim povezivanjem.³ Dok je takvo, otvoreno određenje prikladno za romantičarsku i dvadesetostoljetnu poemu, onoj baroknoj mogu se odrediti čvršći obrisi i dati jasna definicija, pa i odrediti joj podvrste, kao što je to učinio Pavao Pavličić.⁴

¹ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb 1983, str. 227; Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb 1988, str. 108.

² Usp. npr. Girardo Pateccchio da Cremona, *Splanamento de li Proverbbi de Salamone*; Ugucione da Lodi, *Il libro*.

³ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*,¹⁷1996, str. 195.

⁴ Pavao Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Split 1979, str. 20-23. O određnicama poeme usp. i P. Pavličić, "Kojoj književnoj vrsti pripada *Smrt Smail-age Čengića*?", *Umjetnost riječi*, 25 (1991), 3.

No *Dobri nauci* nemaju narativnih elemenata, niti se odlikuju lirskim izričajem; sličnost s navedenom Solarovom definicijom može se pronaći samo u ovećem opsegu pjesme i u određenoj ulozi asocijativnosti u prijelazima s jedne teme na drugu. Još manje nam u generičkom imenovanju Marulićeve pjesme može pomoći točan opis religiozne barokne poeme jer se pokazuje da s njom *Dobri nauci* nemaju gotovo nikakvih dodirnih točaka.

Mislim da se utemeljeno može ustvrditi kako je Marulićeva pjesma zapravo pučka propovijed u stihovima. Ta se vrsta razvila iz kombinacije nekoliko elemenata: iz srednjovjekovnoga didaktičkog pjesništva na narodnim jezicima; iz prozne propovijedi za puk u koju se se povremeno umetali versificirani odlomci da bi se privukla pozornost slušatelja i olakšalo pamćenje pouka; iz latinskih propovijedi u srokovanoj prozi (*sermones rimati*) ili u stihu, koje se javljaju u 13. i 14. stoljeću, s jedne strane pod utjecajem versificiranih oficija, a s druge povodjenjem za općom sklonošću k versificiranju svih tema i u svim povodima, što je karakteristično za to razdoblje opadanja latinskoga pjesništva.⁵

Navedena se generička odrednica može višestruko potkrijepiti. Prije svega, sadržaj *Dobrih nauka* sastoji se od neprekinuta niza poticaja da se odbace poroci, a prigrlje vrline. Na prvi pogled moglo bi se reći kako je posrijedi općenito svojstvo hrvatske Marulićeve poezije, no čitanje iz parenetičkog očišta pokazuje da ni u kojoj drugoj njegovoj pjesmi ta dimenzija nije toliko naglašena i tako dosljedno provedena. Izrazita je značajka pjesme snažna nagovorna impostacija, koja se očituje u tzv. vanjskom dijalogu, tj. u čestom neposrednom obraćanju primateljima.⁶ Osobito je u tom smislu važan dvostih iz kojeg jasno proizlazi govorna narav komunikacije naratora i publike:⁷

Zato ki poslušáš, svoju volju poskrat,
ne čini da skučáš, da t' se reče stokrat.⁸

(295-296; podvukao B. L.)

⁵ G. R. O w s t, *Preaching in Medieval England. An Introduction to Sermon Manuscripts of the Period c. 1350-1450*, Cambridge 1926, str. 271-278; F. J. E. R a b y, *A History of Christian-Latin Poetry from the Beginnings to the Close of the Middle Ages*, Oxford 1997, str. 453.

⁶ O vanjskom i unutarnjem dijalogu usp. Nikica K o l u m b i ć "Elementi dramskog u Marulićevu pjesničkom postupku", *Dani Hvarskog kazališta XV - Marko Marulić*, Split 1989, str. 288; o *Dobrim naucima* v. njegove zanimljive opaske na str. 299.

⁷ O značenju termina narator usp. "Naratološko-biografski ekskurs" na kraju ovoga teksta.

⁸ Ovdje i dalje tekst se navodi prema izdanju: Marko M a r u l i ć, *Pisni razlike*, priredio i popratio bilješkama Josip Vončina, rječnik sastavio Milan Moguš, Split 1993 (*Sabrana djela Marka Marulića*, Knjiga druga).

Signalni su vanjskoga dijaloga u *Dobrim naucima*:

— vokativi: “bratjo moja mila” (npr. stihovi 103, 485, 671); “nevoljniče hudi” (189); “moji drazi” (263, 655); “ki poslušlaš” (295); “nebore” (311, 431, 701); “Himbena mladosti, taščino velika” (473); “redovnici moji” (627); “ludače maneni” (704); “mili tere drazi” (707);

— imperativi: “Čuvaj se” (45); “Nemoj” (47); “Ne ljubimo... išćimo” (77-78); “Ljubi... Ne scini... procini... ne čini” (109-113); “Jazika potišći” itd. (191-194); “rec mi, ja te molju” (291); “Počtuj starišine” itd. (319-324); “čuj se, ja te molju” (423); “recite mi” (400); “Bogom ne prisiji” itd. (689-694); “čuvaj se i suda (732) itd.;

— pitanja i odgovori: “Zač rekoħ? Jere znam...” (318);

— retorička pitanja: “Ča prudi himben um...?” (103-104); “Ča se tebi brine...?” (189-190); “Gdi more mir biti...?” (291-292); “ne znaš li, nebore?” (311; 431-432); “gdi su?; kamo...?” (400, 415-420); “Ča t’ prudi, nebore?” (488) itd.;

— afektivni uzvici: “Ajme, gorka smarti” (481); “Ajme, moji drazi!” (555);

— isticanje naratorove nazočnosti: naglašen je “ja-oblik” izlaganja (130, 135-159, 175, 197, 318, 407-413, 558-559, 608, 625-630, 637), uz učestalu pojavu zamjenice “ja” u raznim padežima (84, 135, 145, 149, 197, 400, 501-502, 583, 608, 697 itd.); konstruiranje “negativna etosa” (“grišnik sam najveći” i sl.; usp. 755-774 i 817-830).

Sve je to karakteristično za neposredan, usmeni dodir govornika i njegovih slušatelja. Kao što ćemo vidjeti malo poslije, parenetička svrha uvjetuje i kompoziciju teksta.

Intendirana publika određuje *Dobrim naucima* opseg tema i narav izražajnih sredstava. Pučka propovijed, naime, ne postiže svoj cilj teorijsko-argumentacijskim, nego pragmatičnim pristupom: u njoj se ne razmatraju vjerske dogme, nego se iznose praktične moralne pouke. Zanimljivost i “slušljivost” može se pojačati stihovanim oblikom, pa se tako stvara podvrsta stihovane pučke propovijedi. Umjesto učenom argumentacijom, *Dobri nauci* služe se drugačijim nagovornim sredstvima. Navodimo ih ovdje s primjerima iz teksta:

— Jednostavne moralne sentencije, koje se lako shvaćaju i pamte, npr.:

Jer ča god obajdoh od moje mladosti,
nigdire ne najdoh gdi ni zavidosti.

(137-138)

Jazik je zlo udo, ako se ne skrati,
kaže sarce ludo, zaman vrime trati.

(231-232)

Tko vele govori, ritko je prez laže,
 listo jazik mori, tašču pamet kaže.
 (259-260)

nitkor na svit rojen smarti ne uteče.
 (404)

Pri sebe ispravi, a družih ne muči,
 paka na put pravi svakoga nauči.
 (715-716)

— Slikoviti odlomci koji pobuđuju osjećaje što se u smišljeno vođenu razvoju kreću od bogobožnosti, gnušanja i straha, preko kajanja, povjerenja i poslušnosti do divljenja i oduševljenja.⁹ I današnjem se čitatelju, a nekmoli onodobnu slušatelju, lako usijecaju u pamćenje živi opisi kojima Marulić predočuje, npr.:

prolaznost slave, moći i bogatstva:

Ako l' ne viruješ da će vrime priti
 ter zato viluješ ne mneći umriti,
 spomen se: ki bihu u pridnja vrimena,
 kih mnogo slovihu na svitu imena,
 kralji poštovani ter veli cesari,
 gospoda, svi znani u velikoj slavi,
 grade tere župe pod sobom imahu,
 viteze ter sluge ki jim se klanjahu.
 Svak jim se klanjaše, i bogat i ubog,
 tako jim se mnjaše da oni bihu Bog;
 blaga ka imaše uzmožna moja moć
 izreći ne biše misleći dan i noć.
 Turne narešene, prilipe polače,
 od mnoge višine prostrane palače;
 odića njih biše panador ter svila,
 i na koja htiše, mogaše njih sila.
 U svakih gojščinah život provojahu,
 ležeć na perinah, smardec kip gojahu.
 Taj plemen'jem slovuć, te slave doseže,
 u toliko moguć, vas svit sebi seže;
 dali kad smart pride, na prišu pojdoše,
 njih slava otide, kraljestvo ojdoše.
 Blago ko imiše i vitezi moći
 uzmožni ne biše njih tada pomoći.

⁹ Usp. pregledni prikaz tema *Dobrih nauka* niže u tekstu.

Smart pride sardeći njih moći skratiti,
osta kip smardeći, u prah se obrati.
A sada blaga njih družu uživaju
tere veće za njih pomnje ne imaju.
Od njih sada muče, za njih se ne čuje,
njih slava primuče, nitkor jih ne štuje.
(369-398)

personificiranu smrt:

Smart bo blaga neće, malo bo je dosti,
ništar nima veće nego suhe kosti.
Meso je opalo, koža tere šćuti,
ništar ni ostalo nere goli žnjuti.
Oči joj isplíše, osta tilo slipo,
a vele ti biše naredno i lipo.
Vlasi joj opali, kojih biše dosta,
vas nje kip ostali vele ti gard osta.
(465-472)

paklene muke:

Gorki će jad biti ter mnoga tužica
da neće viditi veće božja lica.
Bogu neharnici biti će moreni,
u vičnjoj tamnici uvik zatvoreni.
U tmi vazda stati, ubignut neće moć,
dneva neće znati, bit jim će vazda noć.
Ni sunčene zrake viditi već neće,
da gorčine svake imiti vazda će:
psi jih će derati tere ljuti vuci,
drakuni žerati u velikoj mucu;
zmije jidovite grozno ujidati,
nigdare ne mnite pokoja imati;
neposkoci glusi tere lavi tokoj,
nečisti zli dusi ter svaki nepokoj;
svake ine zledi tere gorke muke,
vitri, krupe, ledi ter od ognja buke.
Nigdar utišen'ja imiti već neće,
da gorka tužen'ja, svakčas muke veće,
sve gorčine tokoj. Ajme, moji drazi!
Ki će biti pokoj stati uvik s vrazi?

Ne sto ni tisuć lit, ni jošće toliko,
 pamet moja smislit ne more koliko
 ne mogu zbrojiti ni izreći veće:
 konca uvik biti nigdar tomu neće.

(537-560)

svjetovne navade redovnika:

Ki zbirate tance, redovnici moji,
 ter spivate čanče, vi ste slipih voji.
 Ne samo zbirati ne pristoji se nam
 ni jih obzirati; toj rekoh jere znam.
 Tance ne vodite, ne spivajte pisni,
 unesto hodite, a ne kako bisni.
 Ne općite svite, oholost ke stiču,
 ali svilne kite, na grih ke potiču:
 postolce žentile, lipo izrezane,
 košuljice bile, svilom priplitane;
 jere je taščina, očito to viju,
 redovnim vašćina ki se tim odiju.
 Svitom se odijte ka redu pristoji,
 unesto hodite, jer vami svit stoji.
 Ne činite targe, ne kupite zlato,
 pravi božje sluge vazda marze na to.

(627-642)

— Omiljena misao o *mors nivellatrix*: kad se govori o prolaznosti života i svemoći smrti, nabrajaju se razni staleži:

Gospodin ako je tere veli sinjur,
 redovnik tokoje, ne mni da je sigur.

(201-202)

Gospodar premda si ali starišina

(269)

kralji poštovani ter veli cesari,
 gospoda, svi znani u velikoj slavi,
 grade tere župe pod sobom imahu,
 viteze ter sluge ki jim se klanjahu.

(373-376)

— Jadikovanje i prijekor zbog opće dekadencije (npr. 89-94), što se osobito očituje u međuljudskim odnosima (npr. 95-102):

Zloba privelika ter svaka zla dila
 od počela svita nisu taka bila,
 ka su sad nastala: himba, ne bi vire,
 ni zala ostala, kojim ne bi mire.
 Vira je smanjkala, pravda izginula,
 zloba abundala, ljubav ostinula;
 brat brata ne ljubi, ni drug svoga druga,
 da prija obrubi, još se njim naruga.
 Prijatelj se kaže veći nego ini
 dokle ča izlaže ali ga ohini.
 Dobru volju kaže da ga virno ljubi
 ter ga ričju maže, a misal'ju gubi.
 A kad ga ohini, sebi slavu daje,
 razuman se čini da vele poznaje.
 (89-102)

Pri tome se javljaju i satirične naznake,¹⁰ npr.:

Tko brata ne ljubi, hodi u tamnosti,
 božju milost gubi, ne ima svitlosti;
 da još ča je gore, da ga nenavidi,
 progonec ča more, neće da ga vidi:
 ako ga gdi stane, smuti se barzo vas
 ter ga pozri [s] strane, kakono ljuti pas;
 "Zdrav bud!" neće reći, projde tamo muče,
 u sebi režeći, očima povuče.
 (121-128)

— Kritika redovnika: uz već navedene stihove 627-679, usp. i:

Kruto se počudit misleći u sebi
 da ov himbeni svit pritegnu sve k sebi,
 ne samo svitovne, koji mu su sluge,
 da još i redovne: zato mi su tuge
 (81-84)

¹⁰ Na njih je upozorio Mirko T o m a s o v i ć, koji se jedini dosad temeljitije osvrnuo na *Dobre nauke*; usp. M. Tomasović, n. dj., str. 109.

Gradom se ne čudim, to ni čudno bilo,
 ni na sela tužim, vazda je toj bilo;
 ner stan'ja redovnih, to mi je jad vekši,
 gdi najti pokoj mnih, siguro utekši:
 vazda svoje volje tere zla hotinstva,
 nesklada dovolje, a malo jedinstva.
 Zato me jad steže; parvo ću znam reći,
 nepravda naleže, ni se gdi uteći;
 ni svitu, ni redu, razmi Bogu samo;
 nazad bo sad gredu u njem mnozi, znamo.
 U njem mnozi stoje, ne dušu da pasu,
 ner put da razgoje ter tilo raspasu.
 Odluku nimaju služit Bogu virno,
 ner last da uživaju ter da jim je mirno.
 A posluhu neće dobrih dil nauku,
 da nastoje veće na svoju odluku.
 Nimaju hotin'ja saj svit da potlače,
 luda poželin'ja radi, jer jih slače.
 Reda svitu nose, dobrih dil priliku,
 a vazda s' uznose u slavu veliku.
 Ča se ne priklada svetomu redu njih,
 da svit njimi vlada ter hini mnogo svih;
 (143-164)

Grubo je viditi, redovnik sasvima,
 dug jazik imiti ki razbora nima.
 (233-234)

Pri tom se u *Dobrim naucima* misli izriču "niskim", kolokvijalnim leksikom ("pokriv se ušima", 270; "škinu ošlju", 299; "nebore", 311, 431, 701; "Ne ričmaj po vele", 323). Sintaksa je jednostavna, stil bez osobitih *ureha* — gotovo bez stilskih figura, osim nešto posve kratkih usporedbi ("Kakono jedan cvit, al jutrinja trava", 74; "kakono ljuti pas", 126; "Kakono bojnika jaki", 224; "kako lav", 244; "Kako pas ujidljiv ujisti kad preži", 258; "kako lav", 422; "kakono i rika", 503; "kakono žilja cvit", 505; "kako vuci", 600). Potpuno su izostavljena inače omiljena alegorijska tumačenja. Marulić se ovdje ne služi čak ni primjerima, egzemplarnim pričama, parabolama, što su inače uobičajen, gotovo obvezatan sastojak pučke propovijedi. Zbog neukosti publike pučki se propovjednik ne poziva na uobičajene auktoritete — spise crkvenih otaca, naučitelja i svetaca. Marulić se ne poziva čak ni na Bibliju, osim u stihu 597: "Svi će s pogubiti, govori psalmista" (= *Ps* 7,2: *perdes omnes qui loquuntur mendacium*), ali i tu je spomen izvora posve općenit

i uzgredan.¹¹ Od biblijskih osoba imenuje se samo Adam (23, 414), također uzgred i uopćeno.

Napokon, svojom kompozicijom *Dobri nauci* slijede zahtjev za jednostavnošću što je primjerena pučkoj propovijedi. Tekst je uokviren početnom i završnom molitvom (u prvoj se podsjeća na Kristovu muku i skrušeno moli Božja milost za oprost grijeha; u drugoj izriče se nada u “rajske raskoš” i pjeva hvalospjev Svetom Trojstvu). Kompozicijsko središte *Dobrih nauka* čini odlučajna cjelina u kojoj se govori o svemoći smrti (uz umetak na temu *ubi sunt...*), kratkoći života i posljednjem sudu. Odsječak između uvodne molitve i središnjega dijela posvećen je isključivo prikazu raznih poroka i grijeha; u odsječku između središnjeg dijela i završne molitve najveći prostor zauzimaju opisi Božjeg milosrđa, savjeti za krepostan život te podsjećaji kako pravedni Bog nagrađuje krepostnike. U kompoziciji se očituje pažljivo planiran raspored i simetričnost, u čemu ponovno nalazimo Marulićev smisao za proporciju i sklonost naglašavanju središta, svojstvo poznato iz *Dijaloga o Herkulu* i *Propovijedi o Kristovu posljednjem sudu*.¹²

Najjasnije će se raspored tema u *Dobrim naucima* vidjeti iz sljedećega pregleda:

- a) Početna molitva: 1-36
- b) Služenje ovom svijetu: 37 (47)-101
 - Razum bez dobrih djela: 102-184
 - (Kritika redovnika: 145-176)
 - Nesputan jezik i naduto srce: 185-238 (242)
 - (Upute redovnicima: 201-234)
 - Srditost, zavist, oholost: 243-288
 - Neposlus: 289-344

¹¹ Prigoda je upozoriti da je na tom mjestu interpunkcija u izdanju *Pisni razlike* pogrešna. Umjesto točke, na kraju stiha 596 treba pisati zarez (ili crticu) jer stihovi 595-598 sadrže jednu jedinu rečenicu, koja je upravo prošireni prijevod navedenoga psalmskog verseta: (595:) “I ki često laže i krivo govore, / (596:) i još nadolaže opako, ča more, / (597:) Svi će s pogubiti, govori psalmista, / (598:) i njih stanja biti uvik strašna mesta.” I u toj naoko sitnoj pojedinosti pokazuje se kako bi bilo prijeko potrebno identificirati Marulićeve biblijske i klasičke citate, aluzije i parafraze u hrvatskim stihovima, što nažalost u ediciji *Sabrana djela Marka Marulića* nije učinjeno (usp. npr. niz biblijskih egzempla u *Molitvi suprotiva Turkom*, 103-140).

¹² Za *Herkula* usp. Bratislav Lučin, “Marulićev *Hercules moralisatus* (O alegoriji u *Dijalogu o Herkulu*)”, *Colloquia Maruliana* II, Split 1993, 17-18; za *Propovijed* usp. B. Lučin, “Generičke i stilske značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*”, *Colloquia Maruliana* III, Split 1994, 83.

- c) Neizbježnost smrti: 345-370
Ubi sunt...: 371-424
 Nastavak o svemoći smrti i kratkoći života: 425-519
 Posljednji sud: 520-536
 Paklene muke: 537-560
 Vrste grešnika: 561-624
- d) Grijesi redovnika: 627-670
 Božje milosrđe: 671-688
 Savjeti za dobar život: 689-730
 Pravedni Bog nagrađuje kreposnike: 731-754
 “I ja sam slab i grešan”: 755-774
 Tko ne haje za malen, neće hajati ni za velik grijeh: 775-816
 “Ja sam sâm najveći grešnik”: 817-834
- e) Zaključna molitva: 835-866

U prilog predloženoj generičkoj odrednici *Dobrih nauka* mogla bi govoriti i jedna okolnost koja pripada vanjskoj, izvantekstovnoj argumentaciji. Naime, kao što je upozorio Cvito Fisković,¹³ postoji izvješće splitskoga kneza Francesca Celsija mletačkoj vladi iz 1518, u kojem se navodi kako je Marulić održavao opominjuće govore mladeži služeći se svojevršnim plakatima na kojima bijahu prikazane “brutissime figure”, što se vjerojatno odnosi na prikaze paklenih muka. Budući da je taj tekst (koji je i inače zanimljivo svjedočanstvo o onodobnoj splitskoj svakodnevnici) objavljen, koliko mi je poznato, samo jednom, radi lakše pristupačnosti i radi cjelovitosti argumentacije donosim ga ovdje u prijepisu iz Ljubićeva izdanja:¹⁴

“Serenissime princeps et excellentissime.

Essendo io stà molto inquietado dale querimonie de citadini de questo loco, che li suoi figliuoli prodiga zoventu secondo chel se faceva li recolti, cusi loro se mettevano a zuogar, consumando quella substantia, dela qual dovevano viver cum li loro padri et familie: vedendoli non solo dispreciar li paterni admonimenti delo eruditissimo domino Marco Marulo,¹⁵ persona antiqua et che reverisce molto el

¹³ Cvito Fisković, “Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića”, *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split 1978, 82-83 i 87.

¹⁴ Usp. *Commissiones et relationes Venetae, Tomus III, annorum 1553-1571*, Collegit et digessit Simeon Ljubić. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XI, Zagrabiae 1880, str. 226.

¹⁵ U Ljubića: Marula.

signor Dio, facteli a bocca et in scriptis sopra le piazze etiam cum pavurose minace et brutissime figure: ma anchora non temer le sanctissime leze del vostro eccellentissimo consiglio di X preconia voce publicate: et precipue Giacomo Tartaiia fiol de ser Nicolo, qual publice ha voluto far una partida, excedendo i ordeni de vostra serenità, per il che l'ho condannato in (50) ducati, et reducto in gratia, per haverse humiliato, in ducati 25, il terzo dela qual pena mando alli eccellentissimi signori capi, et al magnifico camerlengo del prelibato eccellentissimo consiglio di X, iuxta la forma dela commission datami per vostra serenità. Cuius gratiae humiliter me commendo. Datum Spalati die 26 novembris 1518. Serenitatis Vestre Franciscus Celsi comes et capitaneus Spalati. Ex tergo:¹⁶ Illustrissimis et clarissimis dominis capitibus excellentissimi consilii X et eius honor. camerario, dominis observandissimis.”¹⁷

Dajući nam važno svjedočanstvo o tome kako je Marulić i djelatno, javno nastupao u svojevrsnoj propovjedničkoj ulozi (dakako ne liturgijskoj), taj nas izvor, s obzirom na sadržaj spomenutih crteža, pa i dob slušatelja, navodi na pomisao da u *Dobrim naucima* možda imamo pred sobom tekstualni predložak njegovih očito pažljivo pripremljenih (i, danas bismo rekli, multimedijalnih) nastupa na splitskim ulicama.¹⁸ Uz to imamo izravnu potvrdu “položaja u životu” dotične književne vrste, iz čega još bolje možemo razumjeti motive koji su djelovali pri uspostavljanju vrstovnih invarijanti (oblik, izraz, namjena).¹⁹

Naposljetku, valja nešto reći o implikacijama goleme različitosti dvaju djela — *Dobrih nauka* i *De ultimo Christi iudicio* — koja, posljedično ovdje iznesenoj argumentaciji, pripadaju istoj, propovjednoj vrsti.²⁰ Različitost je, mislim,

¹⁶ U Ljubića: bergo.

¹⁷ Ljubić napominje da se izvornik nalazi “nel veneto archivio”, “Miscellanea di carte. Consiglio di X.”

¹⁸ Ivan Slamnig pretpostavio je da bi pjesme koje je Marulić javno izvodio mogle biti *Anka satira* i *Poklad i Korizma* (usp. Marko Marulić, *Judita, Suzana, pjesme*, priredio Ivan Slamnig, PSHK, Zagreb 1970, str. 22). No i sam Slamnig (n. dj., str. 20), navedavši izvadak iz Celsijeva izvješća, kaže kako: “iz ovog kratkog opisa razabiremo da je Marulić nastupao kraj nekakvih svojih plakata, gdje je oslikao zacijelo prizore paklenskih kazni i nakaznosti grijeha i grešnika” (podvukao B. L.). S takvim sadržajem Marulićevih “plakata” - pretpostavimo li da predočena slika mora biti u skladu s izgovorenim riječju - vrlo teško bi se podudarao sadržaj *Poklada i Korizme*, dok se *Anka satira* ne podudara nikako. K tome, unutarnji dijalog *Anke* i narativnost *Poklada* kudikamo su manje prikladni za usmenu izvedbu od vanjskog dijaloga i besprekidne parenetičnosti *Dobrih nauka*. U svakom slučaju, vrijedne su Slamnigove usporedbe s talijanskim putujućim narodnim pjevačima (tzv. *cantastorie*), koji su nastupali s panoima; najčešće su, doduše, obrađivali vitešku građu, “ali se već u trinaestom stoljeću javljaju i redovnički strahotno-moralizatorski sastavci na način svjetovnih pučkih pjesnika” (str. 20).

¹⁹ Usp. Hans Robert Jauss, “Teorija rodova i književnost srednjega vijeka”, *Umjetnost riječi*, 14 (1970), 3, 345.

²⁰ O latinskoj Marulićevoj propovijedi usp. B. Lučin, n. dj.

intencionalna, poetički motivirana, poetološki obrazloživa, usklađena s intencionalnom publikom, s jezičnim medijem i zakonitostima književne tvorbe u danoj vrsti. Naime, budući da u propovjedničkom poslu jedan od najstarijih i najvažnijih poučaka glasi: *sermo coaptandus qualitati auditorum*, Marulić piše *Dobre nauke* tako da budu dostupni najširem krugu neukih, jednako kao što u *Propovijedi o Kristovu posljednjem sudu* iskazuje pun opseg svojega književnog znanja i vještine u djelu namijenjenu vrhunski obrazovanim recipijentima. Iste će tvrdnje o intencionalnosti razlika, o svrhovitu mijenjanju razina, biti jednako vrijedne uzmemo li kao kriterij zajedničke pripadnosti izražajni medij, a ne *genus*: usporedimo li *Dobre nauke* i *Juditu*, pokazat će se da je ep u hrvatskim stihovima udaljen od pučke propovijedi u hrvatskim stihovima gotovo isto onoliko koliko i latinska prozna propovijed od svoje generičke srodnice na “narodnom” jeziku. Iz toga, među ostalim, proizlazi zaključak da je općenito nuždan načelan oprez pred onim kritičkim i književnopovijesnim sudovima koji u jednostavnijim Marulićevim tvorbama hoće vidjeti proizvode njegove “rane faze” i pjesničkoga naukovanja. Ne podcjenjujući potrebu istraživanja razvojnog puta i uspostavu barem relativne kronologije unutar opusa (uostalom, baš je to jedan od ponajvećih deziderata marulologije), želim naglasiti kako je u Marulića sposobnost prilagodbe raznim medijima, vrstama, publici itd. izvanredno razvijena, te je često odgovorna i za izražajne i za sadržajne “neujednačenosti” unutar opusa. Treba je, nedvojbeno, uzimati kao snažnu odrednicu auktorskog profila i znatan argument u prilog visokoj ocjeni Marulićeva književnog umijeća.

NARATOLOŠKO-BIOGRAFSKI EKSKURS

Predloženo generičko određenje *Dobrih nauka* aktualizira pitanje o zbiljskom značenju izjava u prvom licu jednine. Osobito je zanimljiva ona na koju je upozorio još M. Kombol,²¹ a tiče se stihova:

Jer ča god obajdoh od moje mladosti
 nigdire ne najdoh gdi ni zavidosti. (...)
 Gradom se ne čuđim, to ni čudno bilo,
 ni na sela tužim, vazda je toj bilo;
 ner stan'ja redovnih, to mi je jad vekši,
 gdi najti pokoj mnih, siguro utekši:
 vazda svoje volje tere zla hotinstva,
 nesklada dovolje, a malo jedinstva.

(137-138; 143-148)

²¹ *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1945, str. 76.

Riječi “ner stan’ja redovnih, to mi je jad vekši, / gdi najti pokoj mnih, siguro utekši” gotovo je nemoguće ne shvatiti kao autobiografski iskaz. Ako *Dobri nauci* zbilja bijahu tekst što ga je njihov auktor osobno govorio pred sugrađanima, onda zapravo i nema nikakve dvojbe: teško je zamisliti da bi Marulić kao dokaz nezadovoljavajućeg redovničkog života navodio vlastito iskustvo iz prve ruke ako bi svaki njegov slušatelj lako mogao znati da on naprosto nikad nije “sigurno utekao” ni u kakav samostan.

Nešto zahtjevnijim naratološkim i retoričkim rječnikom reklo bi se: u pisanom tekstu moguće je da o vanjskim, objektivnim činjenicama narator kaže nešto što nije istinito za empirijskog auktora (iako bi takva izjava u didaktičnoj pjesmi narušila etos naratora u području istinoljubivosti, te bi protuslovlila osnovnoj namjeri djela); no u primarno retoričkoj propovjednoj situaciji, gdje se govornik pojavljuje pred slušateljima (koji ga k tome poznaju kao građansku osobu), dihotomija između empirijskog auktora i naratora gotovo je, mislim, nemoguća: sve što narator o vanjskim činjenicama svog života kaže u prvom licu, slušatelji će nužno shvatiti kao da se tiče empirijskog auktora, u našem slučaju povijesne osobe Marka Marulića. Napomenuti je da intendirana publika i ovdje ograničuje retoričku strategiju: neobrazovani slušatelji teško bi prihvatili naratorovu osobu različitu od empirijskog auktora. Dakle: Marulić u *Dobrim naucima* ne bi mogao izjaviti da je boravio u samostanu ako uistinu ondje nije boravio.²²

Kad je pak riječ o konstruiranju negativna etosa, što se u *Dobrim naucima* poduzima, kako je rečeno, u stihovima 755-774 i 817-830, situacija je nešto složenija. Posrijedi su sada činjenice o nutarnjem govornikovu životu, koje ne moraju biti objektivno provjerljive niti slušateljima poznate. Ako se izjava “grišnik sam najveći” i sl. odnosi na empirijskog auktora, značilo bi to da Marulić uistinu priziva neke svoje činjenične grešne postupke zbog kojih se kaje i javno se kori.²³ No izjava o vlastitoj grešnosti nije jednakovrijedna izjavi o boravku u samostanu: ona ne mora nužno vrijediti kao istinita činjenica o empirijskom auktoru, nego može pripadati uobičajenom repertoaru kršćanskog samoprijekora i samoponižavanja. U ovom drugom slučaju moglo bi se reći da se Marulić (empirijski auktor) poslužio retoričkom strategijom kojom govornik (narator) pridobija naklonost slušatelja (otprilike: ja koji vam govorim ne samo da nisam bolji od vas, nego sam i gori, ali baš me zato poslušajte). Time bi se ovakvo “ja” približavalo

²² O pojmovima empirijski auktor i narator (i o srodnim i komplementarnim pojmovima empirijski čitatelj, auktor model i čitatelj model) usp. Umberto Eco, *Sei passeggiate nei boschi narrativi*, Milano 1994, str. 10-31, os. 16. Najkraće moguće objašnjenje glasilo bi da je empirijski auktor povijesna ili građanska osoba, ono što obično zovemo “pisac”; narator je “govoreće ja” u tekstu, “Glas-Koji-Pripovijeda”.

²³ Takvu interpretaciju zagovara Bono Vl. Lekić, koji u stihovima 817-830 otkriva “potresnu ispovijed jednog obraćenika” (usp. njegovu studiju “Život i djelo Marka Marulića (Moralno-teološki osvrt)”, *Dobri pastir*, 24 (1974), 1/4, str. 153.

onom “mi” u pjesmi koje obuhvaća i govornika i slušatelje, i znači uopće “mi kršćani”, a javlja se u početnoj i završnoj molitvi te npr. u stihovima 183-184, 211-214, 349-350 itd.

Vraćajući se od naratologije k biografiji, reći nam je kako nije nimalo nevjerovatno da bi Marulić u kojem (vjerojatno kasnijem) razdoblju svojega života pokušao naći mira živeći u kakvoj redovničkoj zajednici (pri čemu se nije morao sam zarediti). Nema pri tom potrebe izjavu u *Dobrim naucima* o samostanskoj epizodi potkrepljivati (kao Kombol)²⁴ ili opovrgavati (kao C. Fisković)²⁵ okolnostima Marulićeva boravka na Šolti, jer je samostana u koje se Marulić mogao smjestiti bilo dovoljno i u samom Splitu, i izvan njega.

Valjalo bi, mislim, taj Marulićev pokušaj da se skloni od svijeta u samostansku sredinu — gdje je očekivao naći uzoran život, ali se očito razočarao — ubuduće uzeti kao biografsku činjenicu koju zasad nije moguće vremenski i mjesno pobliže odrediti, ali u koju nema osobita smisla sumnjati. *Dobri nauci*, pak, zaslužili bi zacijelo dodatnu raščlambu upravo iz naratološkog očišta, kako zbog onoga što je ovdje natuknuto, tako i zbog toga što pjesma, kako je upozorio N. Kolumbić,²⁶ velik dio svoje dinamičnosti duguje upravo živoj izmjeni govornih perspektiva.

²⁴ N. dj., n. mj.

²⁵ N. dj., str. 77.

²⁶ N. dj., n. mj.

Bratislav Lučin

TO WHICH LITERARY GENRE DOES *DOBRI NAUCI* BELONG?

Marulić's poem *Dobri nauci* (*Good Lessons*), in 866 double rhymed dodecasyllabics without a transferred rhyme, is his longest Croatian verse work after *Judita*. The epyllion *Suzana* has 780 verses, *Svarh muke Isukarstove* 676, *Stumačen'je Kata* 592 and so on. In this text, *Dobri nauci* is identified as a rhymed popular sermon. This genre developed from the combination of a number of elements: from medieval didactic poetry in the vernacular; from prose sermons for the commons into which versified fragments were occasionally interpolated to fasten the attention of the listener and aid the memorisation of the lesson; from the Latin sermons in rhymed prose (*sermones rimati*) or in verse that appeared in the 13th and 14th centuries.

A very striking feature of the poem *Dobri nauci* is the powerful suasive tone that is manifested in the so-called external dialogue, i.e., in the frequent direct addresses to the recipient. The signals of the external dialogue in the poem are the very frequent vocatives, the imperatives, questions and answers, rhetorical questions, affective exclamations, the stress on the presence of the narrator, the accent on the first person form, with frequent morphological variations on the first person pronoun, the negative ethos (sinner am I most great and so on). All this is characteristic of a direct, oral contact between speaker and listeners.

The intended public determines the scope of themes of *Dobri nauci* and the nature of its expressive resources. The popular sermon, that is, does not achieve its aims by argument and theory, but by a pragmatic approach; in it the dogmas of faith are not considered, but practical moral lessons are stated. In *Dobri nauci* simple moral *sententiae* are used, and vivid sections that describe the transitoriness of glory, power and wealth, personified death and the pains of perdition. The favourite idea of death the leveller is brought in, with diatribes about the general decadence, in which there are also elements of satire. In particular, Marulić castigates the secular habits of the religious (they dance, play music, dress in a dandified way, think only of drinking and eating etc.).

In *Dobri nauci* Marulić is fond of using a low, colloquial vocabulary; the syntax is simple, the style almost without figures of speech, except for a few brief similes. There is a total absence of his otherwise favourite allegorical interpretations. Marulić here does not even make use of examples, of exemplary tales, parables, which are actually elsewhere a common ingredient in the popular sermon. Finally, through its composition *Dobri nauci* meets the demand for the simplicity appropriate for a popular sermon.

One extratextual circumstance could be considered to be in favour of the generic attribution of *Dobri nauci* proposed. The report of the Rector of Split, Francesco Celsi, to the Venetian government in 1518, says that Marulić held minatory talks for the youth, using posters of a kind, on which *brutissime figure* were shown, probably relating to

the depiction of the pains of hell. Giving us important testimony about how effectively Marulić performed this public preaching (not liturgical) role, this source, because of the contents of the drawings mentioned, and the age of the listeners, suggests to us that he had before him in *Dobri nauci* the textual model of his obviously well prepared (and multimedia, as we might say today) appearances on the streets of Split.